

Másfél évszázad – élő örökség. Mérföldkövek a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának történetében

A Földmívelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium statisztikai osztálya a kiegyezés után, 1867-ben jött létre, majd 1871-ben vált önálló hivatallá. Keleti Károly, az alapító igazgató korán felismerte, hogy a hazai statisztika megfelelő tudományos háttér, azaz könyvtár nélkül nem fejleszthető a kívánt szintre.¹

Az első évtizedek: 1867–1897

A statisztikai szervezet elhelyezése a kezdetekkor nem volt könnyű. Először átmenetileg *Keleti Károly* lakásában, majd harminc év alatt még kilenc helyszínen fordult meg a hivatal személyzete. A millenniumi év jelentette a fordulatot. Ekkor fogadta el az országgyűlés az 1896. évi XX. törvénycikket a hivatal épületéről. Budai telkét annak fejében kapta meg a *Központi Statisztikai Hivatal (KSH)*, hogy székházában nyilvános könyvtárat üzemeltet majd. (Majdnem nyolcvan évvel később, *Dányi Dezső* és *Walleshausen Gyula* regnálása idején a könyvtár gyorsan növekvő állománya miatt kialakult helyhiányt a törökbálinti raktárváros egyik hatalmas depójának kibérlésével sikerült felszámolni.)

Findura (1897-től: *Farkasfalvi*) *Imre* (1. ábra), a könyvtár első vezetője 1871-ben került az önállósodott statisztikai hivatalba. Bár mindvégig a könyvtárban dolgozott, a könyvtárnoki kinevezést csak 1892-ben nyerte el. Harminc év szolgálat után, 1900. december végén léptették elő statisztikai főtisztté. 1904-ben hanyatló egészségi állapota miatt lemondott a „könyvtár vezetésének felelősségteljes feladatáról” (2. ábra). Ezt követően néhány évig még beosztottként az intézmény munkatársa maradt. 1907-ben vonult nyugalomba. Tudományos munkásságának legfontosabb emlékei Vácról és Rimaszombatról készített helytörténeti monográfiái, valamint *Fáy Andrásról* szóló értekezése.

Könyvtárnokként az első címjegyzékek és az 1885-ös szakkatalógus elkészítése a legmaradandóbb tette. Tevékenysége nyomán az alig kétezer kötetes induló állomány 1895 végére már 66 ezer darabot számlált. Az 1897. évi XXXV. törvénycikk kimondta, hogy a KSH „feladatainak előmozdításá-

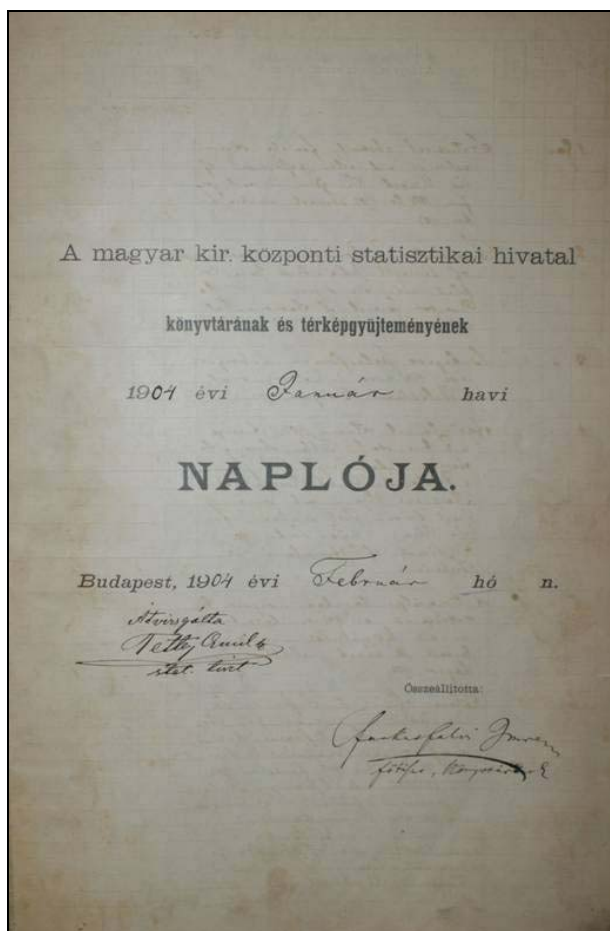
ra nyilvános könyvtárat és térképgyűjteményt tart fenn. E végből a nyomtatók, illetőleg kiadók a nyomdatermékekből statisztikai célokra egy példányt a m. kir. Központi Statisztikai Hivatalnak ingyen beszolgáltatni tartoznak”. Miután a törvény a magyar fennhatóság alá tartozó összes területet érintette, Horvát-Szlavóniából is érkeztek anyagok.



1. ábra Findura Imre (1844–1930)

Findura már 1871-ben elkezdte kialakítani a nemzetközi cserekapcsolatokat, ami a hivatal vándorló életmódja miatt különösen nehéz feladat volt. Kez-

detben harminccétféle kiadvány érkezett főleg német hivataloknak és Bécsnek köszönhetően. Tíz költözés és a nehéz körülmények mellett is egyre bővült a külföldi kapcsolatrendszer. 1870-re lényegében egész Európával sikerült szakmai viszonyt kialakítani. Így nemcsak Bécsből, Drezdából, Brémából, Münchenből, Berlinből, Lipcséből, de Franciaországból, Portugáliából, Spanyolországból, Olaszországból, Hollandiából, Finnországból és Romániából is küldték a dokumentumokat. A naprakész szakirodalom jelenléte nagyban hozzájárult a hazai statisztika megkérdőjelezhetőségének mérsékléséhez.



2. ábra Az utolsó gyarapodási napló Findura (Farkasfalvi) Imre aláírásával

A csereprogramnak nagy lökést adott az 1897. évi statisztikai törvény, amelynek értelmében a cserepéldányok számának megállapítása a hivatal hatásköre lett. Egy másik hivatallal folytatandó cseréről a hivatal igazgatója dönthetett, miután a könyvtárnok javaslatot tett erre. Újabb lényeges fejlemény volt, hogy az 1880-as évektől a külföldi statisztikai hivatalokon túlmenően más állami intéz-

ményekkel, minisztériumokkal, tudományos társaságokkal, kutatóintézetekkel is kooperáltak. Az évszázad kilencvenes éveiben a könyvtár az egész világra kiterjedő cserekapcsolatokat épített ki, többek között az Egyesült Államokkal, Japánal, Oroszországgal, Ausztráliával. A századfordulóra így igen komoly nemzetközi gyűjtemény állt rendelkezésére valamennyi kutatónak a különböző népszámlálások, évkönyvek anyagaiból.

A „nemzet második könyvtára”: 1897–1949

Nemcsak az ókori birodalmak történetében találunk átmeneti, „sötét” időszakokat: a modern kor nyilvános intézményei is bőven szolgálnak efféle példakkal. A KSH könyvtárának Findura Imre háttérbe húzódása utáni éveiről, az őt követő vezetők kronológiájáról az eddig megismert források rendkívül keveset árulnak el. A személyzeti iratok és a szematizmusok a legritkább esetben közlik a tisztviselők szervezeti egységét. S ha közlik, akkor is csak az egyes fizetési fokozatokba való átsorolások, a rangemelkedések pontos dátumát adják meg, ami az illető munkavégzésének helyéről nem nyújt információt.

Mindez különösen azért fájdalmas, mert fél évszázadba került, hogy a kiemelkedő tehetségek újra olyan számban lépjenek el a könyvtárat, mint ama „sötét” múlt századelőn. Míg az 1950-es évektől sorra jelentek meg az intézményben a magyar kulturális, tudományos élet korábban és később is elismert, ám akkor éppen margóra szorult kiválóságai, az 1900-as években a majdan az államigazgatás különféle magas pozícióba jutó tisztviselők irányították a könyvtár életét. Igaz, az I. világháborúig mindegyikük inkább a statisztika vagy a közgazdaságtan területén érezte magát otthon, mint a könyvtárban. Jellemző, hogy mivel általában karrierjük első vagy csupán egyik és messze nem legfontosabb állomásaként tekintettek az intézményre, az egyébként bőséges anyagot kínáló életrajzi lexikonok sem részletezik pályafutásuknak ezt az időszakát. Van, akiről csak egy leltárkönyvi aláírásból tudjuk, hogy könyvtárvezetőként működött.

Ferenczi Izsó 1903-ban került a KSH-ba, ahol 1904–1905 folyamán működött könyvtárnokként miniszteri segédfogalmazói rangban, azaz elődjénél és közvetlen utódainál jóval magasabb pozícióban. A kereskedelemügyi minisztériumba való 1918-as áthelyezéséig kereskedelmi statisztikával

foglalkozott. Miniszteri titkárként hagyta el a hivalt. A két világháború közötti korszak iparpolitikájának meghatározó alakjává vált; kidolgozta az önálló vámtarifatörvényt, és rendszeresen képviselte a magyar kormányt különböző nemzetközi közgazdasági konferenciákon.

A múlt századelőn a könyvtárban szolgált hivatalnokok közül utóbb *Bud János* érte el a legfényesebb sikereket. 1901-ben állt állami szolgálatba. 1907 folyamán a könyvtár vezetésén kívül bünyügyi statisztikával és az árstatisztikai munkák irányításával foglalkozott. Ennek eredménye lett az első hazai árstatisztikai kiadvány. Később a kereskedelemügyi minisztériumban, majd a *Közélelmezési Hivatalban* dolgozott. 1922 és 1924 között a Bethlen-kormány közélelmezésügy irányításával megbízott tárca nélküli minisztere, 1924-től 1928-ig pénzügyminisztere, 1929 és 1931 között kereskedelemügyi minisztere volt. 1922-től 1939-ig négyszer választották országgyűlési képviselővé.

Podmaniczky Horác arisztokrata család sarjaként bejárta szinte egész Európát; útjai során mezőgazdasági problémákat tanulmányozott. 1902-ben lépett a KSH kötelékébe. Széles körű nyelvtudása miatt a hivatalban főleg fordítási munkákkal bízták meg, de a leltárkönyvi bejegyzések szerint a könyvtárat is igazgatta. 1909-ben a római székhelyű *Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet* könyvtári és bibliográfiai osztályának alapító vezetője lett. 1919 után a közélelmezési, majd a földművelésügyi minisztériumba került, ahol 1921-ben osztálytanácsossá nevezték ki.

Pogány Frigyes 1899-ben kezdte meg pályáját a KSH-ban. Szakterülete a kultúrstatisztika lett. A *Magyar Minerva* V., 1912–1913-ra érvényes kötete könyvtárvezetőként említi. 1914-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba távozott, ahol karrierje csúcsán államtitkári rangban szolgált. 1933 után aktívan közreműködött a magyar filmes közéletben.

Közel egy évtized után *Edelényi Szabó Dénes* volt az első könyvtárvezető, akinek karrierjében a könyvtár főszerepet játszott. 1904-ben került a KSH-hoz gyakornokként, ugyanakkor tette le a statisztikai szakvizsgát. Kezdetben áruforgalmi, majd oktatástatisztikával foglalkozott. 1907-es értékelőlapján már miniszteri segédfogalmazói rangban szerepel, és a könyvtári munkákat is megemlíti tevékenységei között. 1914-től 1931-es haláláig igazgatta a könyvtárat. Működése alatt hozták meg az intézménynek teljes körű köteles-

példány-jogot biztosító 1929. évi XI. törvénycikket. Ezzel a könyvtár az ország második legjelentősebb gyűjteményének birtokosává vált. A jogszabály ugyanakkor nem adott választ néhány arra az alapvető problémára, hogy az intézményi struktúra alapja az 1897. évi XXXV. törvény maradt. Nem véletlen tehát, hogy az intézmény vezetője panaszkodott az elégtelen raktározási lehetőségek, a kicsi, tizenkét személyes olvasóterem és a túlságosan alacsony alkalmazotti létszám miatt. Az is nehézséget okozott, hogy a hivatali és a könyvtári státuszok nem voltak megfelelően elhatárolva. Egészen addig az volt a szokás, hogy a hivatalból átirányított statisztikusok félig itt, félig ott tevékenykedtek.

Gombás Géza munkássága

A KSH könyvtárában negyedszázadon át *Gombás Géza* képviselte az állandóságot, aki aktív éveit szinte teljes egészében az intézménynek szentelte. Jól képzett, ambiciózus és nagy munkabírási hivatalnok volt, akiből békésebb körülmények között minden bizonnyal igen eredményes vezető válhatott volna. Igazgatói időszaka azonban egybeesett a szörnyű 1940-es évtizeddel: nagyszabású tervei közül jóformán semmit sem tudott megvalósítani a világháború, az azt követő könyvtári „padlássöpörések”, majd a „fordulat éve” miatt.

Gombás Géza 1922 decemberében kezdte meg szolgálatát a KSH-ban. 1924 januárjától a könyvtárban tevékenykedett. 1940-től haláláig a hivatal könyvtárának vezetője volt előbb miniszteri segédtitkári, 1942-től miniszteri titkári, 1944-től miniszteri osztálytanácsosi rangban. 1941-ben és 1946-ban a *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete* választmányi tagjává választották. Legtöbb írását – kilencvenhét dolgozatot, javarészt cikk- és könyvismertetéseket – a *(Magyar) Statisztikai Szemlében* publikálta. Rendszeresen közzétette a magyarországi és a nemzetközi könyvtermelés főbb mutatóit, valamint a hivatal könyvtárának gyarapodási és látogatottsági adatait. Eltávolítása után 1949. június 9-én öngyilkos lett. A Farkasréti temetőben temették el, sírját felszámolták. A KSH a rendszerváltás után többekkel együtt erkölcsi rehabilitációban részesítette.

Mindebből azonban Gombás munkába állásakor még semmi sem látszott. A szorgalmas tisztviselő sorban készítette a feljegyzéseket felettesei számára a mindaddig megoldatlan nehézségekről. Egy a hagyatékában fennmaradt kézirat érzékletesen ábrázolja, milyen összetett problémarendszer-

rel kellett szembenézniük a könyvtár vezetőinek. „Könyvtárunk mai elhelyezettsége nem teszi lehetővé” a muzeális funkció maradéktalan ellátását a légitámadásoknak aligha ellenálló falak között. „De nemcsak a nemzeti veszedelem elleni nagyobb biztonságot nem nyújthatja könyvtárunk a nemzeti kulturális javak egy jelentős része – a hungarológiák – számára, a légi támadás veszélyét figyelmen kívül hagyó egyszerű elraktározásuk és megőrzésük is lehetetlenné vált a helyszűke miatt, feldolgozásuk és a bennük rejlő kulturális értékeknek a köz javára való gyümölcsösztetésük pedig a képzett könyvtári személyzet elégtelensége folytán.”

1943-ban, amikor az állomány nagysága már 250 ezer kötetre rúgott, tizenhét tisztviselő próbálta kezelni a kurrens anyagot és megoldani a retrospektív feldolgozást. Gombás 1946-ban újabb javaslatot tett a súlyos helyhiány – legalább ideiglenes – megoldására. Megállapítása szerint „a raktározás lehetetlenülésén kívül súlyos helyzet elé állítja a könyvtárt az évenként 8-9.000 kötetre tehető anyagszaporulat könyvtári feldolgozásához szükséges munkahelyiségek elégtelen száma is. A feldolgozás legalább 6 helyiséget igénylő munkálatai, a kurrens folyóiratok kezelésére fenntartott egy helyiségen kívül, 2 szobában folynak. De nem tűr halasztást az olvasóterem megoldásának kérdése sem, mert a »jelentőségre nézve második könyvtár« csupán egy – mindössze 12 személy befogadását biztosító – olvasóhelyiséggel rendelkezik, külön folyóiratolvasója pedig egyáltalában nincsen.”

Budapest ostroma a hivatalt és könyvtárát sem hagyta érintetlenül. Előbb egy gyújtóbomba csapott be az épületbe, elpusztítva a folyóirattárat és mintegy tízezer kötetet, később a német katonák gyűjtogatása okozott veszteségeket. A könyvtár ennek ellenére már 1945 júliusától fogadta a látogatókat. A következő csapást a „fasisztának”, „szovjetellenesnek” és „antidemokratikusnak” nyilvánított sajtótermékek minden szakszerűség nélkülöző kiválogatása és elszállítása jelentette, amelynek leállítását hiába kérte az igazgató az illetékes szervektől.

Gombás Géza eltávolítása után újabb átmeneti időszak következett, amelyről szinte egyáltalán nem áll rendelkezésünkre forrás. Az új korszakot Kovacsics József (3. ábra) 1954-es vezetői kinevezése hozta el.



3. ábra Kovacsics József (1919–2003)

A könyvtár újjászületése: 1955–1983

Kovacsics József és a történeti statisztikai kutatások megindítása

A könyvtár 1955 első feléig a hivatal egy főosztályán belül, osztályként működött, miközben a munkatársak ekkori száma és a könyvtári állomány nagysága, de főként a könyvtárral szemben felmerülő igények, az ésszerű használat már régóta indokolták az önálló intézménnyé válást. Költségvetésileg sem volt önálló, működtetése nem tartozott a hivatal prioritásai közé. Ez a felismerés vezette a KSH vezetését annak az előterjesztésnek a benyújtásához, amelynek alapján a *Miniszternács* 1956. január 1-jei hatállyal önálló státuszt adott az intézménynek.

A könyvtár valós állapotának felmérését könyvtárközi szakértői bizottság végezte el, amelynek megállapításai segítettek a könyvtári munka több szakmai területén mutatkozó, nélkülözhetetlen átalakítások kidolgozásában. Fontos szakmai újítás volt az ETO és az addigitól eltérő raktározási

rend bevezetése, a nemzetközi szakirodalom analitikus feldolgozása, az állomány- és katalógusrevízió megkezdése, az új szerzeményekről és folyóiratcikkekről szóló rendszeres tájékoztatás megszervezése, a cserekapcsolatok bővítése. Új feladatként jelentkezett a statisztikai dokumentációs és bibliográfiai munka kialakítása, a raktárak rendezése, a hálózati rendszer létrehozása, a mindehhez szükséges személyi és tárgyi feltételek biztosítása, a személyi állomány szakmai képzése, a személyi és intézményi szakmai kapcsolatok bővítése is. Részben visszatekintő jelleggel, részben az ekkor aktuálissá vált feladatok leírásával jelent meg a könyvtár első (és azóta is utolsó) évkönyve.

A fenti feladatoknak megfelelő, átmeneti szervezeti séma alkalmazását követően a könyvtárnak az önállóvá válásról szóló minisztertanácsi határozat értelmében új szervezeti és ügyrendi szabályzatot kellett kidolgoznia, amely 1957 nyarától lépett érvénybe. Ez rendelkezett a könyvtár közművelődési feladatokat is ellátó, tudományos szakkönyvtár jellegéről, a KSH elnöke és a művelődésügyi miniszter közös felügyeleti jogáról, a könyvtár feladatairól, gyűjtőköréről, vezetéséről, szervezetéről, használatáról és állományának védelméről.

A korszak maradandó eredménye a történeti statisztikai kutatások megindulása a könyvtárban. Kovacsics kezdeményezésére Péter György, a KSH elnöke 1954 szeptemberében átiratban fordult Ember Győzőhöz, a Magyar Országos Levéltár (MOL) vezetőjéhez „a történeti statisztika behatóbb művelését” és egy ezzel foglalkozó kiadvány közös elkészítését javasolva 1955 második felére. Az ajánlat szerint az e célra létrehozandó levéltári munkaközösség állandó kapcsolatot tartana a KSH kijelölt munkatársaival. A levél tartalmazta az elkészítendő történeti statisztikai kiadvány rövid tartalmi vázlatát is. Az első fejezet a történeti statisztika fogalmának, tárgyának és módszereinek bemutatását, a második a szakstatisztikák történeti forrásainak, valamint a történeti statisztika levéltári forrásainak – a középkori oklevelek, dézsmajegyzékek, urbáriumok, úrbéri, dikális és XVIII. századi összeírások, térképek, földmérések – anyagát tartalmazná, a harmadikban történeti statisztikai tanulmányok szerepelnének, a függelék pedig a mértékegységek, szakkifejezések, mutatók magyarázatát foglalná magába. A levéltári forrásanyag számszerű alátámasztásának, valamint a tanulmányok között egy gazdasági téma kidolgozásának fontosságát is kiemelte a javaslat. Mindehhez a KSH a szükséges technikai segítséget kívánta biztosítani. Ugyancsak felmerült a tudományos kutá-

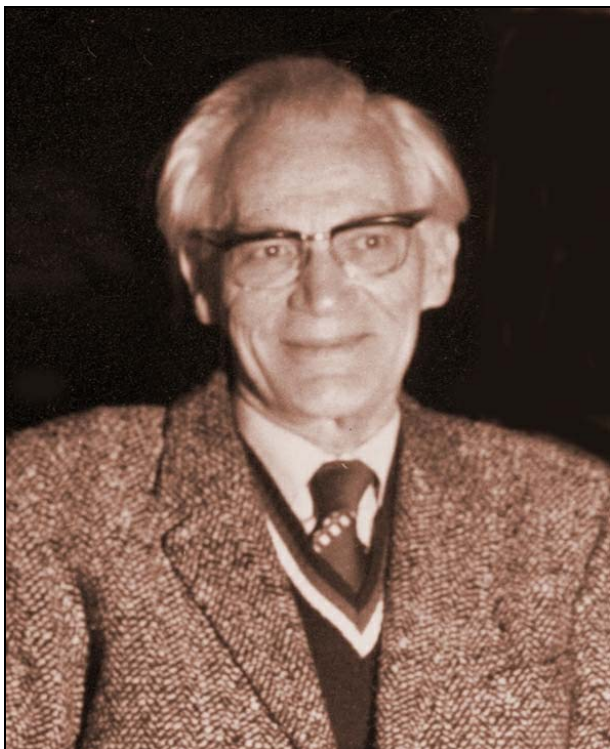
tások támogatásához a *Magyar Tudományos Akadémia*tól célhitel igénylése a levéltárral közösen.

A MOL vezetője alapvetően mindkét javaslattal egyetértett. A KSH elnökének írott válaszlevelében megerősítette, hogy intézménye feladatának tekinti a történeti statisztikai munkában való részvételt és a tervezett kiadványban való aktív közreműködést. Két fontos változtatási javaslata közül az egyik a megjelentetés időpontjára vonatkozott, ugyanis hosszabb időt látott szükségesnek például a középkori oklevelek statisztikai anyagának feldolgozásához, vagyis nem látszott reálisnak az 1955-ös határidő. A másik módosítás tartalmi jellegű volt, egy kisebb területi egység (város vagy megye) 1828. évi összeírásának sok szempontú adatfeldolgozását javasolta, és ennek megfelelő kiadványtervet küldött át a KSH-nak.

A megjelentetéshez eredetileg tervezett 1955-ös időpont koraiságára vonatkozó előrejelzés egyébként helyesnek bizonyult: *A történeti statisztika forrásai* című, négyszázhatvan oldalas kötet Kovacsics József szerkesztésében, a KSH és a MOL közös kiadványaként 1957-ben jelent meg. A mű a további kutatások alapvetéseként bemutatja azokat a levéltári forrásokat, amelyek alapján számszerű statisztikai feldolgozások végezhetők. Mind e könyv előkészítésében, mind a további kutatásokban kiemelkedő szerepe volt Ila Bálintnak, a MOL főlevéltárosának, a helytörténeti és a visszatekintő regionális kutatások kiváló szakértőjének; Móricz Miklósnak, a változatos életművet felmutató demográfusnak; Némethy (Benisch) Artúrnak, Klebelsberg Kunó művelődéspolitikus és Teleki Pál miniszterelnök nemzetiségpolitikai szakértőjének, valamint Thirring Lajosnak, a kiemelkedő demográfusnak.

Dányi Dezső és a könyvtárgépesítés kezdetei

Kovacsics Józsefet 1960-ban Dányi Dezső (4. ábra) váltotta a könyvtár élén, aki egészen 1983-ig töltötte be ezt a pozíciót. Az ő irányításával és egyre több, különböző háttérű és profilú közreműködéssel folytatódott a Kovacsics idején megkezdett történeti statisztikai kutatómunka. A KSH könyvtára a következő évtizedekben számos, a korábbi munkahelyén nemkívánatosná vált, politikailag nem eléggé „motivált” személyt fogadott be. Ahogy Dányi mondta, a könyvtár „azilummá, menedékhellyé vált”. Kiváló demográfusok, könyvtárosok, szociológusok, történészek – köztük Andorka Rudolf, Bibó István, Fügedi Erik és Perjés Géza – kerültek az intézményhez.



4. ábra Dányi Dezső (1921–2000)

Dányi az elsők között kezdeményezte a számítástechnika alkalmazásának bevezetését a könyvtári munkában. Az 1960-as évtized második felétől néhány munkatárs számítástechnikai tanfolyamra való beiskolázásával, a gépi visszakereső módszerek kimunkálásának ösztönzésével vált a hazai könyvtárgépesítés egyik kezdeményezőjévé. A KWIC (Keyword in context) indexrendszer alkalmazásával 1969 és 1973 között készültek a munkabérekre és jövedelmekre, az árakra és árindekekre, majd a mező- és élelmiszergazdaságra vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalom keresőszavas feltárásai, illetve az ezeket tartalmazó publikációk a KSH könyvtárában. 1978-ban a Dányi által felállított fejlesztési-szervezési csoport égisze alatt jelent meg a könyvtár átfogó számítógépes munkáinak szükségességét, illetve egy ilyen rendszer technikai és egyéb feltételeit tárgyaló részletes tanulmány. Ezt az időszakot nevezték később a számítógépes fejlesztések krónikásai a magyar könyvtári informatika hőskorának.

Az első szakirodalmi tájékoztató adatbázis, a TEXTPAC szabadszöveges információtároló és visszakereső rendszer próbaüzeme 1976-ban, rendszeres futtatása a KSH központi számítógépen 1977-ben kezdődött. Ez tartalmazta a hazai és

nemzetközi szakirodalom tételeinek rövid, annotált bibliográfiai leírásait, mind a könyvtárat használó szakemberek tájékoztatására, mind pedig a hivatali és más, érdekelt intézményi munkatársak számára készített számítógépes témafigyelés céljára. 1980-tól ezen az alapon készültek a könyvtárba érkező szakkönyvek, majd a teljes beérkező szakirodalom válogatott gyarapodási jegyzékei is. A TEXTPAC az 1990-es évtizedben 225 hazai és külföldi folyóirat analitikus feltárása alapján több mint 140 ezer rekordot tartalmazott, és alapjául szolgált a huszonnégy témakört felölelő (és ugyanennyi füzetben közzétett) számítógépes gyorsbibliográfiáknak. 1999-től az adatbázis online elérhetőségét is megoldották. Az állományban való visszakeresést közel hatezer tárgyszó segítette.

A Csehók-korszak: 1983–2002

A *Csehók István* nevével fémjelzett két évtized könyvtár-gépesítési munkálataiban szerencsére alapozni lehetett a hivatal számítóközpontjának szakértelmére és meglévő gépparkjára.

A KSH munkájának támogatásához, a beérkező szakmai anyagok és információk optimális feltárásához, felhasználásához, a témafigyeléshez, a hatékony információszolgáltatáshoz az 1980-as évek végén szükségessé vált a TEXTPAC karbantartása és továbbfejlesztése. Bár integrált rendszert akkor nem találtak, megfelelő megoldásnak tűnt a hazai fejlesztésű TEXTAR egy későbbi továbbfejlesztés perspektívájával, amire viszont nem került sor. A rendszerben az adatbevitel megfelelően működött, lehetőség volt a mezők és bibliográfiai tételek közötti átjárásra, illetve összetett keresésre. A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgáltatással egyidejűleg ezt a rendszert vezették be a *Budapesti Tanítóképző Főiskola Könyvtárában*, a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban*, az *Országgyűlési Könyvtárban*, a *Találmányi Hivatalban* és a *TUNGSRAM Könyvtárában*. A TEXTAR-t 1990-től 2002 végéig alkalmazta a könyvtár. A katalogizálást 1991-ig tárgyszavazással és ETO-jelzettel, 1992-től viszont már csak tárgyszavazással végezték. Maga a rendszer hálózati gépeken, üzembiztosan futott. Felhasználói szempontból hátrányt jelentett, hogy a keresési idő kicsit hosszú volt, és a menüsor sem bizonyult sikeresnek. Ezzel és az elmaradt fejlesztéssel volt magyarázható, hogy felvetődött a párhuzamosságokat elkerülő, integrált, az összes munkafolyamat gépesítésére és az internetes elérésre is alkalmas könyvtári rendszer létrehozásának igénye.

Ehhez jó technikai alapot nyújtott, hogy 2001-ben a könyvtár hatvan PC-ből és egy kétprocesszoros szerverből álló, korszerű Windows 2000-es gépparkot, valamint új nyomtatókat és szkennert kapott. 2001 végén döntés született az integrált számítógépes rendszer bevezetéséről: a könyvtár az IQSoft által forgalmazott OLIB 7.1-et választotta. Sürgős feladat volt a TEXTPAC, illetve a TEXTAR-ban feldolgozott 155 ezer tétel konvertálása az új integrált rendszerbe, ami hosszabb időt és programozói munkát vett igénybe. 2002-ben elindult a fejlesztés, a betanulás, a modulok bevezetése, az év végére pedig sikeresen befejeződött a konverzió, és elkezdődött az OLIB katalógizáló moduljának alkalmazása. A rendszer teljes bevezetése azonban Csahók István halála miatt már az új könyvtári vezetésre maradt.

1990-ben a szakirodalmi bibliográfiai adatbázis tételeinek száma már megközelítette a 160 ezret. Speciális irodalomkutatási szolgáltatásokat külső megrendelésre térítés ellenében végzett a könyvtár. A hivatali szakmai főosztályok negyedévenként kaptak tájékoztatást a számítógépes adatbázisba került releváns bibliográfiai tételekről, amelyek közel száz témakört öleltek fel. A könyvtár működtette a statisztikai könyvesboltot és a statisztikai információszolgálatot is; ez utóbbi átlagosan napi száz telefonos vagy személyes megkeresésre válaszolt.

Az 1990-es évtized második felére a könyvtár nemzetközi kapcsolatai is jelentősen bővültek. Rendszeres kapcsolattartás alakult ki száz ország hasonló intézményeivel, négyszáz cserepartnerrel és az összes fontos nemzetközi szervezettel. Az országok többségének és a nemzetközi szervezeteknek a statisztikai évkönyvei és legfontosabb más kiadványai, folyóiratai az intenzív cserekapcsolatok révén a könyvtárba kerültek. Ez segítette a hivatal munkatársainak nemzetközi tájékozódását, az összehasonlító elemzések készítését. Ugyanakkor továbbra is érvényben maradt, hogy a kölcsönzés lehetősége a KSH dolgozóira és az egyetemi statisztikai tanszékek oktatóira, illetve – az *Országos Dokumentum-ellátási Rendszer* keretében is – a könyvtárközi kölcsönzésre korlátozódott.

A könyvtári állomány 1990-ben 613 ezer, 1997-ben csaknem 670 ezer bibliográfiai egységből állt, benne a nyolcvanezeres folyóirat-állománnyal és a 160 ezer hivatalos statisztikai dokumentummal. A hazai kötelespéldány-szolgáltatás, a csökkenő, de mégis jelentős nemzetközi cseretevékenység, az ajándékok és vásárlások együtt eredményezték,

hogy a könyvtár teljes dokumentumállománya az ezredfordulón elérte a 700 ezer bibliográfiai egységet, ezen belül a hivatalos statisztikai dokumentumoké a 170 ezret. Kilencszáz hazai folyóirat, újság és közlőny, valamint ötszáznál több külföldi periodikum járt a könyvtárnak, a térképgyűjtemény állománya pedig elérte a tízezret.

A dokumentumfajták és a gyarapodás forrásai szerinti, évenkénti adatok 1992-től állnak rendelkezésre. 1992 és 2002 között az egyetemi és főiskolai jegyzeteket is tartalmazó könyvállomány közel 97 ezer egységgel bővült, aminek háromnegyedét a hazai kötelespéldányok tették ki. Az első két évben a gyarapodás évi átlaga e kötelespéldányoknál kétezer-kétszáz volt, majd ez az átlag 1994-től kezdve három és félszeresére ugrott, nyilvánvalóan a könyvkiadás liberalizálásával, a kiadók, magánkiadások és a könyvkiadással is foglalkozó egyéb intézmények számának és fajtáinak növekedésével összefüggésben. A tizenegy évet áttekintő kimutatás szerint az ajándékként beérkező könyvek száma csökkent, a hazai csere és vétel pedig végig alacsony szinten állt. Ami a könyvállomány külföldi forrásait illeti, ott összességében messze a csere dominált, és bár ez is erősen csökkenő tendenciát mutatott, egyedül két és félszer annyit produkált, mint a másik három forrás (ajándék, köteles, vétel) együtt. A hazai források együttesen a könyvállomány növekedésének 86%-át tették ki. Áttérve egy másik fontos dokumentumfajta, az időszaki kiadványok (statisztikai évkönyvek és hasonló kiadványok) kategóriájára, a hazai források között egyenlő mennyiségben az ajándék és a köteles példány szerepelt, míg a csere és a vétel jelentéktelen mértékben járult hozzá a növekedéshez. Ezzel ellentétben a külföldi forrásoknál – hasonlóan a könyvállomány bővüléséhez – itt is a csere hozta a legtöbbet, egyébként időben erősen csökkenő mértékben (1992-ben ezerhetvenhat, 2002-ben négyszázharminchárom kiadvánnyal). A hazai és külföldi forrás itt csaknem kiegyenlítődött, a vizsgált időszak 25 ezres termése 13:12 arányban oszlott meg. A hazai forrásból érkező folyóiratok túlnyomó többsége köteles példány volt. Értékelhető mennyiséget jelentett az ajándékozás és a vétel útján szerzett folyóirat-állomány is. Külföldről a folyóiratok is elsősorban cserekapcsolatok alapján érkeztek.

Az 1980-as évtized második felében elsősorban a számítástechnikai tárgyú nyomtatott kiadványokhoz készült floppy mellékletek formájában nálunk is megjelent az elektronikus dokumentum műfaja. A nagy áttörést az 1990-es évtizedben a más temati-

kájú szövegeket és adatokat tartalmazó információhordozók megjelenése és elterjedése jelentette. A könyvtár 1999-től tartja nyilván külön kategóriaként az elektronikus dokumentumokat. Bár az intézmény saját kimutatása szerint a beérkező ilyen dokumentumok száma az 1999. évi 445-ről 2002-ben 250-re csökkent, az elektronikus folyóiratok és adattárak jelentőségét már akkor meg kellett becsülni, mivel praktikus, gazdaságossági és környezetvédelmi okok miatt egyre több kiadványt papíralapú megjelentetés helyett csak elektronikusan tesznek közzé. A beszerzés hazai forrásai közül az ajándék és a vétel, a külföldiekénél a vétel volt a meghatározó, és feltűnően kevés volt a hazai köteles példány. A négy év alatt összesen beérkezett 1450 elektronikus dokumentum 73%-a külföldről származott. A szakmai munkát nagymértékben segítették a KSH és az *Eurostat* ilyen dokumentumai.

Megállapítható, hogy a könyvtári állomány teljes növekedése a vizsgált időszakban 144 ezer dokumentum volt, ennek kétharmadát a könyvállomány gyarapodása tette ki. A hazai források között túlnyomó többséget képviseltek a köteles példányok, míg a külföldről érkezett dokumentumok legnagyobb része csere révén került a könyvtárhoz.

A könyvtár az ezredfordulón

Csahók István halála után addigi helyettese, *Nemes Erzsébet* vette át a könyvtár vezetését, aki két cikluson át, 2003 és 2013 között volt az intézmény főigazgatója.

A könyvtár ezredfordulós digitalizálási tervében prioritást élveztek a helységnévtárak. Az *Informaticai és Hírközlési Minisztérium 24. óra* elnevezésű pályázata lehetővé tette az 1873 és 1913 közötti kötetek, összesen tizenhatezer oldalnyi szöveg beszkenyelését és hozzáférhetővé tételét. A *Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárral* együttműködésben később sor került az 1885 és 1910 között napvilágot látott statisztikai évkönyvek digitalizálására. Önerőből oldottuk meg a II. József-féle 1784–1787-es, az 1850-es és az 1857-es, valamint az 1970-es népszámlálás kötetanyagának digitalizálását.

2008-ban a könyvtár csatlakozott Budapest II. Kerületi Önkormányzatának *Budapest II. kerület Bel-Buda kerületrészenek funkcióbővítő rehabilitációja* (KMOP-5.2.2/B-2008-0011) című pályázatá-

hoz. Az *Európai Unió* által fizetett projekt teljes volumene meghaladta az egymilliárd forintot, amelyből a könyvtár 43 millió forinttal részesült. Lehetőség nyílt az intézményt övező szűkebb környezet rendezésére és az egyik raktárhelyiségből új, szabadpolcos olvasóterem létrehozására 164 négyzetméteren. A 2010 szeptemberében átadott helyiséget *Bibó Istvánról* neveztük el, aki 1963 és 1971 között tevékenykedett könyvtárunkban. Az akadálymentesített, kisebb rendezvények lebonyolítására is alkalmas teremben körülbelül tízezer kötetnyi szépirodalom és ismeretterjesztő kötet, valamint százféle napilap, folyóirat és magazin kap helyet.

Ezzel egyidejűleg egy, az élethosszig tartó tanulás előmozdítását célzó uniós pályázat (TÁMOP-3.2.4-09/1/KMR-2010-0002) keretein belül megkezdtük 150 ezer katalóguscédula retrospektív konverzióját, amelynek eredményeként ma már a teljes könyvtári állomány több mint 90%-ának alapvető bibliográfiai adatai kereshetők az interneten.

Mindezek a fejlesztések hozzájárultak ahhoz, hogy az intézmény a szélesebb közönség előtt is megnyithassa kapuit. 2010 őszétől a II. kerület, 2012. január 1-jétől valamennyi állampolgár előtt nyitva áll a kölcsönzés lehetősége.

A könyvtár akadálymentesítését, a felhasználók egyenlő esélyeinek biztosítását egy másik pályázat, *Az állami fenntartású intézmények akadálymentesítése* (KMOP-2009-4.4.2) tette lehetővé. A munkálatok megtervezése a *Mozgássérült Emberek Rehabilitációs Központja* és a *Vakok és Gyengénlátók Közép-magyarországi Regionális Egyesülete* szakértőivel összhangban zajlott. A Bibó István-terem és a folyosók akadálymentesítése révén lehetővé vált, hogy a könyvtár szolgáltatásait mind a csökkent látók és a vakok, mind a mozgáskorlátozottak igénybe vegyék. 2011 őszén közel két hónapon keresztül itt működött a népszámlálás telefonközpontja, ahol a KSH által alkalmazott csökkent munkaképességű munkatársak fogadták a lakossági kérdéseket.

A könyvtár 2012-ben az akadémiai szféra felé is nyitott a *Magyar társadalomtudományi hivatkozások adatbázisa (Mathias)* létrehozásával. Ebben eddig négy statisztikai szakfolyóirat, a *Demográfia*, a *Gazdaság és Statisztika*, a *Statisztikai Szemle* és a *Területi Statisztika* magyar vonatkozású hivatkozásai váltak visszakereshetővé évtizedekre visszamenőleg.

Összefoglalás és előzetekintés

Megítélésem szerint a könyvtár nagy korszakait a változásra, alkalmazkodásra, megújulásra való képessége tette lehetővé. A XIX. század utolsó harmadában a néhány polcnyi, majd kamrányi statisztikai és nemzetgazdasági szakkönyvtár viszonylag gyorsan európai léptékkal mérve is számottevő gyűjteménnyé, az ország második legnagyobb hatósági könyvtárává nőtt. A zárt, intézményi feladatkört logikusan és szükségszerűen váltotta fel az országos hatáskör és a nyilvános jelleg. Az újabb nagy korszak a szervezeti önállósodással köszöntött be. A Kovacsics–Dányi-korszak maradandó öröksége a történeti statisztikai kutatások megindítása és a dokumentációs – mai szóval: kutatástámogató – tevékenységek minden korábbinál intenzívebbé tétele. Az utóbbi évek legnagyobb hatású fejleménye pedig a könyvtár teljes nyitása előbb szűkebb környezete, majd az ország teljes lakossága felé. Az „agorásodás” közben azonban nem szabad megfeledkezni a szakkönyvtári feladatokról; a könyvtár arcvesztése csakis a tudományos és a kutatástámogató munka fejlesztésével kerülhető el.

A nagy múltú intézmények vizsgálatának fontos tanulsága az események rekonstrukciójának nehézsége, a szereplők alakjának sokszor reménytelen elmosódottsága. Minden egyes hiányzó évszám, minden egyes hiányzó adat arra figyelmeztet, hogy addig kell kérdezni, amíg van kitől. Nem szűnhetünk faggatni az előtünk járókat, és emlékeztetni őket az emlékezés kötelességére. Nincs szükség évszázadokra – néhány évtized, néhány év is elég ahhoz, hogy a feledés, a bizonytalanság és az elhallgatás rétegei örökre elfedjék előlünk az egykorvolt életet.

Ezért aztán – bár írásomnak itt vége szakad – a kutatás még sokáig nem záródik le.

Megjegyzés

¹ A cikk a szerző által 2013. szeptember 10-én, a *KSH Könyvtár Másfél évszázad a statisztika szolgálatában* című konferenciáján tartott előadás jelentősen bővített változata. Köszönöm KOVACSICSNÉ NAGY Katalinnak és BORSÁNYINÉ DÁNYI Katalinnak a rendelkezésemre bocsátott fényképeket.

Irodalom

- [1] KSH Könyvtár V B 0104. Az új könyvtár épület emelésének és könyvtári alkalmazottak létszám kiegészítésének iratai
- [2] KSH Könyvtár V B 0759. Emlékirat a Központi Statisztikai Hivatal nyilvános könyvtárának helyreállítása és kiegészítése tárgyában
- [3] KSH Könyvtár V B 1278. A Központi Statisztikai Hivatal elnökének meghívója a korábban politikai okokból elbocsájtott és sérelmet szenvedett munkatársak rehabilitációjának ünnepségére
- [4] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára XXXII-23-i-3. 34. d. A történeti statisztikai kutatócsoport iratai 1953–1970
- [5] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 874. A-14. Személyzeti és oktatási iratok (1896–1949)
- [6] AJTAY Kálmán: Adalékok a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára történetéhez (1867–1944). = KOVACSICS József, szerk.: A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának Évkönyve 1956–57. Budapest, Statisztikai Kiadó, 1958. p. 57–81.
- [7] BALÁS Judit: Egy könyvtárszervező történeti demográfus pályája. = VISI LAKATOS Mária, szerk.: Tanulmányok Dányi Dezső 75. születésnapjára. Budapest, KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, 1996. p. 209–213. ISBN 963 215 132 1
- [8] DOMONKOS Lászlóné – PÁSZTOR Angelika – LENCSE Ákos: Nemzetközi cserekapcsolatok egy országos szakkönyvtár életében. A KSH Könyvtár nemzetközi gyűjteménye. = Könyvtári Levelező/lap, 24. köt. 11. sz. 2012. p. 31–35.
http://epa.oszk.hu/00300/00365/00135/pdf/EPA0365_kll1211_31-35.pdf
- [9] HUNYADINÉ NASZÁDOS Edit: A KSH Könyvtár számítógépes feldolgozási és tájékoztatási rendszere. = TMT, 39. köt. 3. sz. 1992. p. 111–117.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3211&issue_id=409
- [10] HUNYADINÉ NASZÁDOS Edit – TOLNAI György: Könyvtári rendszerek PC-környezetben. = Könyvtári Figyelő, 38. köt. 4. sz. 1992. p. 619–635.
- [11] KENESSEY Zoltán: A magyar hivatalos statisztika történetéhez. = Statisztikai Szemle, 39. köt. 3. sz. 1961. p. 263–286.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/viewer.html?ev=1961&szam=03&old=33&lap=24
- [12] KISS Judit: A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat számítógépes fejlesztésének története. = VISI LAKATOS Mária, szerk.: Tanulmányok Dányi Dezső 75. születésnapjára. Budapest, KSH Könyv-

tár és Dokumentációs Szolgálat, 1996. p. 216–234.
ISBN 963 215 132 1

http://www.ksh.hu/statszemle_archive/viewer.html?ev=1987&szam=11&old=72&lap=8

- [13] KOVACSICSNÉ NAGY Katalin: Kovacsics József (1919–2003). = RETTICH Béla, összeáll.: Kovacsics József (1919–2003) műveinek válogatott bibliográfiája. Budapest, KSH Könyvtár, 2008. p. 7–8. ISBN 978 963 215 948 5
http://konyvtar.ksh.hu/inc/kb_fenyeselek/NMS/NMS_tat_22_Kovacsics_Jozsef.pdf

- [18] RÓZSA Dávid, szerk.: Portrék a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának másfél évszázadából. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár, 2013. 40 p. ISBN 978 963 235 439 2

- [14] A könyvtár 1956–57. évi tevékenysége. = KOVACSICS József, szerk.: A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának Évkönyve 1956–57. Budapest, Statisztikai Kiadó, 1958. p. 5–9.

- [19] RÓZSA Dávid – LENCSÉS Ákos: Három visszaemlékezés a KSH könyvtárának harminc évéről. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 21. köt. 2. sz. 2012. p. 42–59.
<http://ki.oszk.hu/3k/2012/09/harom-visszaemlekezés-a-ksh-könyvtarának-harminc-everol/>

- [15] MELEGH Attila – ÖRI Péter: Azilum. Beszélgetés Dányi Dezsővel. = Demográfia, 43. köt. 4. sz. 2000. p. 529–534.
http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2000_4/Figyelo.pdf

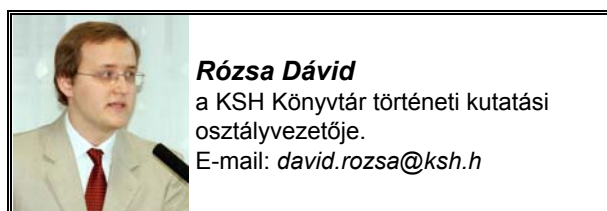
- [20] VISI LAKATOS Mária: Százéves a magyar statisztika háza. = Statisztikai Szemle, 76. köt. 4–5. sz. 1998. p. 418–432.

http://www.ksh.hu/statszemle_archive/1998/1998_04-05/1998_04-05_418.pdf

- [16] NEMES Erzsébet: A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. = Könyvtári Figyelő, 51. köt. 3. sz. 2005. p. 519–526.
<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00056/nemes.html>

Beérkezett: 2013. IX. 20-án.

- [17] REISZ László: Fejezetek a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának történetéből (1867–1956). = Statisztikai Szemle, 65. köt. 11. sz. 1987. p. 1126–1133.



A felhasználók készítették az új finn szerzői jogi törvény tervezetét

A finn aktivisták részsikert arattak, ugyanis az általuk készített szerzői jogi jogszabálytervezetet több mint 50 000 ember támogatta. A finn alkotmány értelmében a helyi parlament köteles szavazni a kérdésben.

A petíciót január közepén indították el, azóta az állampolgároknak volt lehetőségük a támogatásukról biztosítani. Ezt végül több mint 50 ezren tették meg hat hónap alatt. A finn alkotmány korábbi módosítása értelmében így lehetőség nyílik a törvénytervezet benyújtására és arról a parlament a jövő év elején köteles vitatkozni és szavazni.

A dokumentum egyik legfontosabb pontja az, hogy mérsékelni kell a szerzői jogsértések miatt kiszabandó büntetéseket, továbbá alkalmazni kell az úgynevezett fair használat elvét, valamint el kell távolítani a jogvédő társaságok szerződéseiben szereplő tisztességtelen pontokat. Lehetővé tennék a már létező adatokról és másolatokról a kópiák készítését. Mindezek a változtatások azt eredményezhetik, hogy kevesebb lesz a szerzői jogsértések miatti házkutatás és online megfigyelés. Így kerülnek el a tavaly novemberihez hasonló eseteket. Akkor – szerzői jogsértésre hivatkozva – egy 9 éves „kalóz” kislány laptopját foglalták le.

Az *OpenMinistry.info* nevű blog ugyanakkor úgy vélte, hogy ennek az eljárásnak a keretében mégis kivételt tehetnek bizonyos esetekben, és ilyenkor az előterjesztésekről nem a parlament, hanem egy biztosság dönt, amely elutasíthatja a tervezetet. A blog az *Avoin ministeriö*, vagyis a nyitott minisztérium nevű nonprofit szervezethez tartozik, amely Finnországban az állampolgárok által készített jogszabálytervezetek benyújtását és megvitatását koordinálja.

A TorrentFreak azt írta, hogy Finnország történelmet ír a tömegek által írt szerzői jogi törvény segítségével. Amennyiben elfogadják a tervezetet, akkor Finnország lesz az első állam, amelyben a szerzői jogi szabályozást az állampolgárok dolgozták ki.

/SG.hu Hírlevél, 2013. július 24., <http://www.sg.hu/>

(B.Bné)